

Ivana TRBOJEVIĆ-MILOŠEVIĆ*

INTERKULTURNA PRAGMATIKA: PROBLEMI KOMUNIKACIJE U INTERKULTURNIM GOVORNIM DOGAĐAJIMA

Sažetak: Ovaj rad se bavi analizom govornih situacija ili događaja u kojima dolazi do pragmatičkog 'promašivanja', nesporazuma i nerazumevanja između sagovornika iz različitih jezika i kultura, te tako spadaju u polje interesovanja interkulture pragmatike. Rad predstavlja pokušaj da se analizom zasnovanom na principima sociokognitivnog pristupa ustanove uzroci komunikacionih promašaja, problema ili potpunih slomova komunikacije do kojih dolazi u situacijama interkulture konverzacione razmene, koje racionalističko-univerzalistički modeli grajsovskog i neograjsovskog samo delimično objašnjavaju. Rad daje kratak pregled osnovnih pojmova sociokognitivnog pristupa interkulturem pragmatičkim pojavama, s posebnim osvrtom na selektivnu i konstitutivnu ulogu konteksta u procesu konstruisanja 'zajedničke osnove', koja nastaje kao rezultat kolaboracionog napora sagovornika (co-constructing 'common ground') [6]. Posebna pažnja biće posvećena činjenici da neuspešno konstruisanje zajedničke osnove nije uvek rezultat sistematskih razlika između govornikovih i slušaočevih ličnih konteksta, s jedne, i aktuelnog situacionog konteksta, s druge, već je pre posledica delimičnih sličnosti ličnih konteksta sagovornika, što konačno rezultira komunikacionim promašajem. Takođe, važno je naglasiti da interkulturena komunikacija ne mora neminovno da podrazumeva komunikacionu razmenu između govornika različitih jezika, već pripadnika različitih kulturnih grupa, bez obzira na to da li dolaze iz različitih ili istih maternjih jezika, ili se, kao što je to slučaj u nekoliko

---

* Prof. dr Ivana Trbojević-Milošević, Filološki fakultet, Katedra za anglistiku, Univerzitet u Beogradu

analiziranih primera, radi o konverzacijskoj razmeni koja se odigrava kroz upotrebu zajedničkog koda koji funkcioniše kao *lingua franca*. Zajednička osnova će se u ovom radu posmatrati i u svetlu činjenice da se u *lingua franca* interkulturalnim komunikacionim situacijama ona može uspostaviti ad hoc i tako omogućiti uspešno tumačenje nameravanog značenja, uprkos znatnom odstupanju od izvornog standarda govornika.

Ključne reči: dinamički model značenja, egocentrizam, interkulturalna pragmatika, lični kontekst, sociokognitivni pristup, prominentnost, zajednička osnova

1. UVOD

Neposredni predmet ovoga rada predstavljaju specifičnosti takozvane *interkulturalne* komunikacije, a naročito problemi koji se veoma često javljaju u situacijama interkulturalne konverzacione razmene — dakle, prilikom razgovora između sagovornika koji mogu biti ili iz različitih zemalja i različitih maternjih jezika (mada ne isključivo), ali svakako iz različitih kultura; važno je odmah napomenuti da problemi o kojima će biti reči u ovom radu nisu neminovno posledica jezičkih barijera — dakle, nedovoljnog poznavanja jezika na kome, ili na kojima, se komunikacija odvija. Naprotiv, u svim zabeleženim primerima konverzacione razmene govornici u izuzetno visokoj meri vladaju jezikom na kome se konverzacija odvija i kada im nije maternji — pre svega mislim na engleski, koji se javlja kao jezik konverzacione razmene u većini zabeleženih situacija, iako ima i zabeleženih konverzacija koje se odvijaju na srpskom kao jeziku konverzacione razmene između izvornih i neizvornih govornika srpskog.

Provenijencija sagovornika koji učestvuju u konverzaciji upravo u najužem smislu određuje „interkulturalno” — u zabeleženom korpusu primera u pitanju su sagovornici koji dolaze iz različitih jezičkih, a samim tim i iz različitih kulturnih i društvenih okruženja; neretko, kao što će se videti nešto niže, oni se, u svrhu komunikacije, služe trećim jezikom — u našem slučaju, najčešće engleskim, koji funkcioniše kao medijum sporazumevanja, dakle kao *lingua franca*. Važno je na ovom mestu naglasiti da *lingua franca* po sebi nije jezik niti jezički varijetet. *Lingua franca* je *modus*, način upotrebe nekog jezika određen upravo interkulturalnom situacijom [9]: oba sagovornika unose u komunikaciju *sopstvene varijetete* zajedničkog medija komunikacije. Nemač i Japanac,

na primer, koji komuniciraju na engleskom unose u konverzaciju svaki svoj lični varijetet — nazovimo ih nemački engleski i japanski engleski, a stepen njihovog međusobnog razumevanja, uspešnost kodiranja i dekodiranja poruke zavisice od složenog spleta drugih faktora, daleko složenijih nego što je nivo vladanja jezikom kojim komuniciraju kao *lingua franca*. Za interkulturalnu pragmatiku komunikacija kroz *lingua franca* modus je posebno značajna jer razotkriva ove složene faktore jasnije nego komunikacija koja je asimetrična u smislu različitih statusa varijeteta kojim se govornici služe — odnosno ako se komunikacija odvija na varijetetu koji je za jednog govornika izvorni, a za drugog strani ili drugi. Interkulturalna pragmatika, dakle, ima za cilj da identifikuje i opiše faktore koji utiču i oblikuju proces interkulturalne komunikacije.

Jedan od primera interkulturalne komunikacije iz korpusa zabeleženih konverzacionih razmena može poslužiti za identifikaciju tih specifičnosti. Situacija koja se dogodila 30-ih godina prošlog veka je sledeća: dečak, osnovac kome je maternji jezik nemački, dolazi na čas engleskog jezika kod profesorke koja je izvorni govornik engleskog. Neposredno pre časa profesorka je ponudila đaka tek ispečenim kolačićima, dečak je učtivo odbio, zahvalivši se. Profesorka je potom sklonila kolačiće i počela čas. Komunikacija se odvijala na engleskom jeziku, doslovno ovako:

- (1) Gđa Q (unosni tanjir sa sveže ispečenim kolačićima): *R, would you care for a cookie?*
 R: *Oh, thanks, no, I'm fine, really...*
 (Gđa Q odnosi tanjir. R je vidno razočaran.)

Na prvi pogled u ovom komunikativnom događaju zaista nema ničeg problematičnog. Čini se da je sve na svom mestu: dva govorna čina, jedan ponuda, drugi odbijanje, pojačano formulnim izrazima koji se aktiviraju i izgovaraju automatski u datom kontekstu — takozvanim situaciono uslovljenim iskazima — (situation bound utterances [9] — kao što su *thank you, really, I'm fine*). Situacija je, svakako, interkulturalna: maternji jezik dečaka je nemački, profesorkin je engleski. Međutim, ako znamo šta se dogodilo *posle* ovog razgovora i *posle* održanog časa, kada je dečak došao kod kuće i majci rekao kako je protekao razgovor i požalio se u kojoj meri je razočaran što je profesorka uklonila tanjir sa kolačima (koji su mu se sviđali i kojima je zapravo poželeo da

se posluži) — shvatamo da je komunikacija negde „promašila” i da su dečakova očekivanja izneverana. Pragmatički gledano, mi možemo da analiziramo ovu situaciju oslanjajući se na dominantne modele komunikacije racionalističko-univerzalističkog tipa, kao što je Grajsov kooperativni princip (Cooperative Principle) [4]. Ova se situacija svako da je takvoj analizi: oba sagovornika ulaze u interakciju sa očekivanjem da će druga strana biti kooperativna, da će se držati supermaksima (principa) istinitosti, kvantiteta, jasnosti i relevantnosti ili, ako ne, da će se o neki od ovih principa *flagrantno oglušiti*, što će aktivirati implikaturu i sagovorniku omogućiti da dekodira govornikovo nameravano značenje. Dečak je, međutim, učinio nešto drugo — on je *prekršio* princip istinitosti (dakle, *slagao je*, nije rekao istinu). Kršenje neke od supermaksima *po pravilu ne aktivira implikaturu* jer sagovornik — u ovom slučaju profesorka engleskog — ne prepoznaje, *ne zna* da on ne govori istinu i prihvata odgovor kao istinit. I tako, profesorka sklanja kolače, ostavljajući đaka razočaranog.

Istina, primena ovakvog racionalnog analitičkog mehanizma donekle razrešava ovu situaciju. Ona se može analizirati i sa stanovišta bliške, univerzalističke *teorije obraza* (Face Theory) [2], što bi svakako dalo neke rezultate, ali ne i odgovor na pitanje *zašto* dolazi do „promašivanja” u komunikaciji. Ponovo bismo se bavili slušaocem i njegovim/njenim dosezanjem do govornikovog nameravanog značenja više nego govornikom i njegovim razlozima za kodiranje poruke upravo na način na koji to čini. Međutim, da bismo mogli da razrešimo suštinu ovog problema, moramo se okrenuti jednom novijem analitičkom pristupu i modelu značenja — naime, *sociokognitivnom pristupu* (SKP) pragmatičkim fenomenima i *dinamičkom modelu značenja* (DMZ), koji prevazilaze okvire grajsovskih i neograjsovskih teorijskih modela i u obzir uzimaju sociokulturne specifičnosti interkulturalne komunikacije i ulogu koju te specifičnosti igraju u kodiranju i interpretaciji iskaza. To će se naročito jasno videti u analizi onih konverzacionih razmena u kojima promašivanje ili gubitak obraza nisu neposredno vidljivi, već pre prikriveni, kao što je slučaj koji smo upravo opisali, a kome ćemo se vratiti nešto kasnije. Kako bismo došli do odgovora *zašto* dolazi do promašivanja, potrebno je, takođe, da prihvatimo dinamički model značenja onako kako ga predlažu Kecskes [9] i Kecskes & Zhang [6], koji značenje posmatraju kao dinamički, kolaborativni proces interpretacije u

kome učestvuju i govornik i slušalac u smislu aktivacije i kolaborativnog konstruisanja takozvane zajedničke osnove (ZO) [6; 7; 8]. Dinamički model značenja u punoj meri prepoznaje ulogu ne samo realnog situacionog konteksta, već pre svega ličnog, takozvanog *prethodnog* ili pretkonteksta [7] koji utiče ili, preciznije rečeno, koji rukovodi jezičkim i leksičkim izborima govornika.

Pojasnimo ukratko sociokognitivni pristup i dinamički model značenja pre nego što pređemo na njihovu primenu u otkrivanju uzroka problema, „promašivanja” u interkulturalnoj komunikaciji.

2. SOCIOKOGNITIVNI PRISTUP (SKP) PRAGMATIČKOM ZNAČENJU, DINAMIČKI MODEL ZNAČENJA (DMZ) I ZAJEDNIČKA OSNOVA (ZO)

Sociokognitivni pristup premošćuje jaz između grajsovskih pristupa pragmatičkom značenju, koji se zasnivaju na pretpostavci kooperacije, i negrajsovskih, koji se zasnivaju na egocentrizmu učesnika u komunikaciji. SKP nudi *dijalektički* model koji pretpostavlja da su i egocentriizam [5; 8; 9; 11] i kooperacija [4; 8; 11] uvek prisutni u ljudskoj jezičkoj interakciji. Egocentriizam govornika/slušaoaca razume se u smislu da se govornik/slušalac prevashodno oslanja na sopstvena znanja, uverenja, verovanja i iskustvo u prethodnim komunikativnim situacijama (tj. na ono što je *prominentno* (eng. *salient*) u njegovom iskustvu) [3; 5]. Dakle, ljudska bića su prirodno egocentrična, ali su istovremeno i društvena, što ih čini kooperativnim. SK pristup interpretaciji iskaza prirodno uključuje i individualne faktore (kao što su egocentriizam i prominentnost) i društvene, socijetalne faktore (kolektivna uverenja, verovanja i znanja kao deo specifičnog kulturnog miljea).

Takođe, SKP svoju pažnju proširuje i pomera sa isključivo pozitivnih i na negativne odlike komunikacionog procesa; analitičari SK orijentacije komunikaciju ne vide kao idealnu, kooperativnu aktivnost koja zavisi prevashodno od datog situacionog konteksta gde je govornik precizan i pedantan enkoder poruke, a slušalac uspešni dekoder. SKP u potpunosti sagledava da je komunikacija „klizav teren” i prepoznaje, kako kaže Kecskes:

„tu aljkavu prirodu komunikacije koja se često odvija po principu pokušaja i greške i pažnju usmerava na važnost takozvanog prethodnog,

ličnog konteksta koji se očitava u izboru jezičkih, leksičkih jedinica govornika” [8: 58].

Sledeći primer potkrepljuje ideju da reči i iskazi nisu uvek determinisani realnim (situacionim, fizičkim, epistemičkim, društvenim) kontekstom koji, inače, već duže vremena u lingvističkoj pragmatici uživa bezmalo neprikosnoveni status, u smislu da se kontekst smatra selektorom leksičkih obeležja, tako što određena obeležja aktivira, dok druga ostaju u pozadini. Ovakvo shvatanje konteksta ističe njegovu selektivnu ulogu u komunikaciji, za razliku od onih pristupa prema kojima je priroda konteksta *konstitutivna* i prema kojima reči i iskazi, zapravo, *stvaraju, aktiviraju kontekst* [7], u neku ruku nose ga sa sobom:

(2) *Izađite iz vozila, molim vas!*

Iskaz (2) ima i *ličnu i kolektivnu prominentnost* i kod većine ljudi (pre svega vozača) aktivira isti *lični, prethodni kontekst*, kako kod govornika tako i sagovornika, koji predstavlja njihovo prethodno, i najverovatnije, više puta ponovljeno iskustvo: čuli su ga od nekog službenog lica, saobraćajnog policajca ili carinika na graničnom prelazu.

Primer (2) upućuje na još jednu odliku SKP, a to je da on iskoračuje iz granica pragmatike koja je usmerena samo na slušaoca i prepoznaje značaj i važnost govornikovog (ali i sagovornikovog) prethodnog iskustva — dakle, ličnih konteksta koji su *ugrađeni* u njegov jezički iskaz. SKP, koji i govornika i slušaoca vidi kao pojedince s različitim prethodnim iskustvima i kognitivnim predispozicijama, uvažava te različitosti i podjednaku pažnju posvećuje obema stranama „komunikativnog novčića” — proizvodnji iskaza s jedne i interpretaciji iskaza s druge strane. U SKP to je moguće jer on prihvata jedan drugačiji model značenja, naime dinamički model (DMZ) [7; 8] koji

„...takođe naglašava ono što kaže govornik, oslanja se na prethodno konverzaciono iskustvo, kao što se očitava u leksičkom izboru u jezičkoj produkciji. S druge strane, kako slušalac razume ono što se izgovara u realnom situacionom kontekstu zavisi od njegovog prethodnog konverzacionog iskustva koje ima sa leksičkim jedinicama koje se javljaju u govornikovom iskazu. Neometana, glatka komunikacija zavisi prevashodno od stepena u kome se njihova iskustva poklapaju” [6: 59].

DMZ u punoj meri, kako smo to već naveli, prepoznaje ulogu prethodnog, ličnog konteksta, što podrazumeva napor učesnika u komunikaciji da zajednički konstruišu, izgrade *zajedničku osnovu* za komunikaciju. U tom procesu govornici posežu za *najprominentnijim*, dakle, *najfrekventnijim* leksičkim izborima. Istovremeno, oba sagovornika imaju *pretpostavke* o znanju koje onaj drugi poseduje i koje dele. Vidimo, tako, da je komunikacija izuzetno složena, *dinamična interakcija komplementarnih individualnih i socijetalnih faktora* [6: 58]:

Individualni faktori	Socijetalni faktori
Pažnja	Namera
Lično iskustvo	Realni situacioni kontekst
Egocentrizam	Kooperativnost
Prominencija	Relevancija

Komunikacija se odvija kroz međusobno preplitanje pažnje i namere: egocentrizam govornika i slušaoca, motivisan ličnim iskustvom, usmeren je na pažnju koja se meri prominentnošću, dok je, s druge strane, njihova kooperativnost vođena namerom, čija je mera relevancija. [6]

Konačno, zajednička osnova (Common Ground) — ZO, pojam preuzet iz filozofije jezika, konkretno iz teorije presupozicije, predstavlja skup zajedničkih uverenja, verovanja i znanja koje sagovornici dele u toku konverzacije i za koje se smatra u dominantnim pragmatičkim teorijama da ih sagovornici sameravaju s realnim situacionim kontekstom — takođe u SKP doživljava bitnu reviziju i razradu: ZO je dinamičan konstrukt koji sagovornici zajednički oblikuju i grade tokom procesa komunikacije; i govornik i sagovornik se tokom interakcije kreću ka takozvanoj *pretpostavljenoj zajedničkoj osnovi*, koja se, opet, sastoji od dva elementa: *jezgrene zajedničke osnove* (korpus znanja jezičke zajednice iz koje govornici potiču) i *novonastale, emergentne zajedničke osnove* koju govornik deli i konstruiše sa ostalim učesnicima u komunikaciji. *Aktuelni smisao* zajedničke osnove gradi se na temelju *percepcije* komunikativne interakcije između sagovornika i predstavlja spoj mentalnih predstava zajedničkog znanja koje aktiviramo u konverzaciji, zajedničkog znanja koje tražimo i znanja koje stičemo u procesu komunikacije kroz odnos sa sagovornikom [1; 6]. Drugim rečima, ZO u SKP razume se *kao spoj prethodnih* iskustava (konteksta) sagovornika i njihove

aktuelne percepcije tekuće komunikacije. Istovremeno, njihovi jezički, odnosno leksički izbori vođeni su principom istaknutosti, prominencije: i govornik i sagovornik, procenjujući realni situacioni kontekst, posežu za najfrekventnijim i najprominentnijim iskazima is sopstvenog komunikativnog iskustva. Stepen slaganja njihovih ličnih konteksta s realnim situacionim kontekstom i stepen međusobnog slaganja njihovih ličnih, prethodnih konteksta određivaće uspešnost komunikacije. Sada se već lakše da prepoznati, opisati *šta se dešava* u interkulturalnim komunikacijama i kako dolazi do pojave koju sam nazvala ‘*proklizavanje*’ po zajedničkoj osnovi (konceptualizovane kao „tlo”).

3. NESPORAZUM KAO „PROKLIZAVANJE”

Vratimo se sada situaciji (1): rečeno je na početku da se ova konverzacija daje analizirati u okviru Grajsovog racionalističkog kooperativnog modela, ali smo ostali uskraćeni za odgovore na dublja pitanja — zašto i kako je došlo do pragmatičkog omašivanja? Pogledajmo ovu situaciju ponovo u svetlu SKP i DMZ: oba sagovornika, gđa Q i mali R, ljudska su bića koja u konverzaciju unose složeni bagaž sopstvenih kulturnih sociokognitivnih okruženja, kao i svoja lična uverenja i verovanja. Ono što dečak ne zna jeste to da je profesorka kvekerka koja se dosledno ponaša i pridržava kvekerskog moralnog koda: „dobar kveker nikada ne laže, uvek govori istinu”. Osim toga, dobar kveker uvek gaji ista očekivanja i od sagovornika. Dakle, kao *egocentrični* govornik koji se oslanja na svoje prethodno iskustvo, gospođa Q pribegava rutinskom iskazu istaknutog značenja „Would you care for a cookie?” (Da li bi voleo kolačić?) koji, kao strategija učtivosti kreira kontekst koji je u potpunosti samerljiv s njenom percepcijom realnog situacionog konteksta. Gospođa Q pretpostavlja da je ZO time uspostavljena i da će njen đak lako protumačiti njenu nameru. S druge strane nalazi se dečak R sa svojim ličnim prethodnim iskustvom: realni situacioni kontekst čini mu se potpuno samerljivim sa njegovim iskustvom i on (takođe egocentrični govornik) poseže za najprominentnijom strategijom (najfrekventnijom i najpoznatijom u njegovom jezičkom, pragmatičkom i sociokulturnom iskustvu). To je iskaz učtivog odbijanja. Jednom izgovoren, taj iskaz enkapsulira njegov lični kontekst koji je prema njegovoj percepciji odgovarajući realnom situacionom kontekstu i daje podstreka njegovim daljim očekivanjima — da će gospođa Q insistirati i još jednom ga

ponuditi kolačićima, jer je takvo ponašanje u njegovom iskustvu uvek bilo nagrađivano (pre svega od strane njegove stroge bake, Pruskinje, koja ga je učila da je učtivo prvi put odbiti ponudu). Njegov problem je u proceni realnog situacionog konteksta koji mu se čini poznat; ta sličnost, ta *interferencija* njegovog ličnog konteksta učinila je ZO, zajednički teren, klizavim. Bagaž prethodnog konteksta je deklarativno znanje koje se ne uklapa sasvim u realni kontekst (koji predstavlja dinamičko, proceduralno znanje), izazvalo je promašaj i njegova izneverena očekivanja. Gospođa Q, svakako, nije primetila problem. Nesporazum, nije posledica nedovoljnog jezičkog znanja, što bi se moglo pomisliti s obzirom na uzrast dečaka, te činjenicu da tek uči engleski jezik.

Primer (3) je sličan i potvrđuje gornje nalaze:

- (3) A: *Shall I close the door?* (Da zatvorim vrata?)
 B: *Why should you do that?* (A zašto bi?)

Ovaj razgovor odvija se između doktorantkinje A (koja je izvorni govornik srpskog jezika, a engleskim vlada na najvišem nivou) na jednom prestižnom američkom univerzitetu i njene mentorke B. A prvi put dolazi na konsultacije, kuca na otvorena vrata mentorkinog kabineta, ona je poziva da uđe i A izgovara: „Da zatvorim vrata?” Profesorka, odmerivši je strogo, odgovara: „A zašto bi?” A je kasnije komentarisala da se osećala toliko zbunjeno i posramljeno da je jedva izdržala prve konsultacije. U to vreme nije znala da je tipično za kulturu univerziteta da se vrata tokom konsultacija drže otvorenim (uostalom, i sam institut konsultacija naziva se *open doors*).

Analiza ove situacije veoma je slična prethodnoj: iako besprekorno jezički formulisan, i u smislu jezičke strukture, leksičkog izbora i kao nameravana strategija učtivosti, ovaj iskaz aktivira čin ugrožavanja obraza (FTA) s druge strane („A zašto bi?”). Nešto je „proklizalo” po putanji od ličnog preko realnog konteksta i zajedničke osnove: iz perspektive doktorantkinje A, situacioni kontekst potpuno liči na njena prethodna iskustva — njoj nije nepoznat institut konsultacija s mentorom. Naprotiv, takva situacija je prominentna u njenom iskustvu i kao egocentrični govornik ona poseže za iskazom koji je takođe prominentan u svim sličnim situacijama u kojima se nalazila, nalazeći da je njen izbor istovremeno i strategija učtivosti koja štiti obraz

njene sagovornice. Nažalost, njen aktivirani prethodni kontekst samo se delimično poklapa sa situacionim kontekstom s jedne i sa ličnim kontekstom mentorke B s druge strane. Pažnja doktorantkinje fokusirana je na ono što prepoznaje kao poznato i upravo je *egocentrično* vodi njenom jezičkom izboru. Njena namera ostaje neprepoznata (iz istih razloga i faktora koji delaju na drugoj strani — fokusiranje pažnje i egocentrizam); profesorka njenu ponudu doživljava kao čin ugrožavanja svog individualističkog obraza, kao ugrožavanje njene lične teritorije; emergentna, novonastala zajednička osnova je delimična, nedostatna i doktorantkinjina očekivanja se izjalovljuju. Neizvorni govornik opet proklizava po tlu zajedničke osnove — profesorka joj ne nudi izlaz i pomoć, i A svoju lekciju uči težim putem — onaj deo znanja koji nedostaje za uspešno konstruisanje zajedničke osnove A mora da stekne sama, putem inferencije <*za vreme konsultacija vrata kabineta su otvorena*>. Na taj način A uvećava sumu svog deklarativnog znanja. Egocentrizam oba govornika u ovoj situaciji je eklantan, kao i interakcija pažnje i namere, s jedne, i prominencije/relevancije značenja, s druge.

Primeri (2) i (3), kao što je ranije nagovešteno, ilustruju one slučajeve pragmatičkih efekata proklizavanja koji su neeksplicitni; međutim, u narednom primeru, proklizavanje koje dovodi do problema u komunikaciji bitno je uočljivije, dakako i zbog toga što je S, kao neizvorni govornik srpskog, na nižem nivou kompetencije u tom jeziku nego što je A na engleskom jeziku u primeru (3). Egocentrizmom motivisan leksički izbor koji čini S u (4) je u kontrastivnom smislu veoma zanimljiv na različitim nivoima — počevši od formalnog (gramatičkog) do pragmatičkog i interkulturalnog.

U primeru (4) gospođa S, izvorni govornik engleskog jezika, trudi se da vodi razgovor na srpskom, jeziku domaćina, s obzirom na to da se nalazi u društvu većeg broja govornika srpskog. Obraća se akušeru iz poznate beogradske bolnice u kojoj se i sama porodila.

- (4) S: *Pa dobro, doktor, zašto čovek kada porodi se u beogradski bolnica, muž od čoveka ne može doći i posetiti?*

(Prisutni oko stola prskaju u smeh.)

S (uvređeno): *To nije smešno...*

Da se ovaj razgovor vodio na engleskom jeziku — svakako ne bi izazvao salve smeha i ljutnju gospođe S zbog toga; u smislu uspostavljanja zajedničke osnove, održavanja distance, indirektnosti govornog čina, pažnje i namere govornika (ovaj rogativ je zapravo prekor), strategije učtivosti, kontekstualne adekvatnosti, ilokucione sile itd. — sve bi bilo u redu:

(4a) S: *Well, doctor, what I can't understand is why, when one gives birth in a Belgrade hospital, one's husband is not allowed to visit?*

Nažalost, efekat iskaza bio je sasvim drugačiji. Ulazeći u (rizičnu) situaciju — govoreći srpski koji ne govori sasvim dobro, gospođa S je po principu prominencije posegnula za sredstvom za *obezličavanje iskaza*, koje je u njenom prethodnom iskustvu najistaknutije — u engleskom to je bezlična zamenica ONE, dok je u njenom prethodnom iskustvu u srpskom njen inventar sadržao samo jedan (delimičan) ekvivalent — paraprnominal ČOVEK, koji za njene sagovornike koji su govornici srpskog ima prominentnije osnovno značenje MUŠKARAC — dakle, gramatičkog i generičkog muškog roda, pa samim tim traži i odgovarajuće slaganje u rodu sa ostalim elementima u rečenici/iskazu. Prirodno, vizualizacija MUŠKARCA U POROĐAJNIM BOLOVIMA izazvala je gromki smeh prisutnih sagovornika. Ponovo je egocentrizam ključan, kako za kodiranje poruke, tako i za njenu interpretaciju. Individualna istaknutost bezličnog značenja lekseme ČOVEK i prethodno iskustvo gospođe S nije se poklopilo s kolektivnom istaknutošću značenja te lekseme kod njenih sagovornika. Dakle, u ovom slučaju jezgre na ZO se nije poklopila sa novonastalom, emergentnom ZO i gospođa S se okliznula na rastavnoj liniji.

U primerima (5) i (6) koji slede, delovanje individualnih faktora, egocentrizma i prominencije u ličnim, prethodnim kontekstima sagovornika koji usmeravaju pažnju posebno je vidljivo: u ovim konverzacijama engleski je korišćen kao *lingua franca* u najužem smislu, onako kako je to opisano u Uvodu. Iako su neke od učesnica ovih konverzacija devojke koje dele isti zajednički jezik, one se koriste engleskim iz razloga učtivosti i koopeartivnosti — ove situacije odigrale su se u kuhinji jednog studentskog doma u Austriji, gde je obično prisutno i treće

lice koje ne govori srpski, kao što je to slučaj sa M (čiji je maternji jezik turski), učesnikom u ovoj konverzaciji.

(5) A: *Ljubica, we ran out of toast bread.* (Ljubice, nemamo više tosta.)

M: *You should definitely eat some of mine.* (Apsolutno bi trebalo da se poslužite mojim [tost-hlebom].)

U ovom (i drugim sličnim) slučaju analitički aparat se može zasnovati samo na delikatnim i finim interakcijama kulturnih modela učesnika u komunikaciji: M u konverzacionu razmenu investira svoje prethodno iskustvo, svoj lični kontekst, u pokušaju uspostavljanja ZO kao sredstvo za izgrađivanje onoga što Enfield [1] naziva društvenim *imperativom povezivanja* (affiliational imperative). Izbor preterano, napadno učtivog iskaza koji se vezuje za situaciju motivisan je egocentrizmom (za M on je prominentan i logičan izbor), ali i delimičnom — mada ne i potpunom — sličnošću sa *kolektivnim* prethodnim iskustvom. Složenost interakcije različitih faktora je izuzetno velika u ovoj konverzaciji: strategija kojoj pribegava M rezultira iz dominacije njegovih L_1 navika; kako mu nedostaje prethodni kontekst u L_2 , njega vodi prominentnost prethodnog iskustva u L_1 i on primenjuje svoje L_1 navike u L_2 ponašanju; tako dolazi do neslaganja prethodnog L_1 konteksta sa realnim L_2 kontekstom, a na samom kraju, očigledno je neslaganje između ličnog konteksta M i ličnih konteksta njegovih sagovornica. Međutim, ova konverzacija, kao i još nekoliko zabeleženih sličnih konverzacija iz istog okruženja, specifična je po onome što se može nazvati „*ad hoc* normiranje”. U svim zabeleženim slučajevima iz okruženja zajedničke studentske kuhinje situacija se, pre ili kasnije, a svakako više puta, ponavlja. Adaptirajući svoju *bazičnu interakcionu kompetentnost* [10] sagovornici pokreću zaista veoma brzi proces normiranja tih interakcija. M-ov iskaz postaje očekivani standard u njihovoj govornoj zajednici u kojoj *nema izvornog govornika* da interveniše, ali on nije ni potreban. „Neizostavno morate pojesti moj hleb” postaje *situaciono očekivan* iskaz — on se potpuno pragmatikalizuje i postaje formulni, automatski u njihovim razmenama. Drugim rečima, on postaje deo njihovog kolektivnog, zajedničkog iskustva i uvek,

pri svakom izgovaranju, aktivira odgovarajući kontekst kao i dalje postupanje sagovornika.

Adaptacija interakcione kompetencije kao uslov za *ad hoc* normiranja komunikacije naročito je primetna u situaciji (6): ova situacija je na izvestan način veštačka jer sagovornici komuniciraju na engleskom iako su izvorni govornici srpskog. U pitanju je ispitna situacija gde je engleski i metajezik i sadržaj ispita, ali je svakako interkulturalna, pogotovu zato što je osim studenata K_n i ispitivača E_1 prisutan i ispitivač E_2 (izvorni govornik engleskog) koji preuzima ispitivanje kandidata kada E_1 završi.

- (6) K_n seda ispred E_1 i izvlači list sa tekstom.
 E_1 : *Read the text, 'will you'?*
 K_n : [počinje da čita tekst]

E_2 se posle ispita požalila u kojoj meri se osećala neprijatno svaki put kada bi ispitivač E_1 ponovio svoj zahtev svakom od kandidata koji su polagali ispit.

U pitanju je neobično složena, slojevita situacija. Usmeni ispit je verovatno čin koji u najvećoj meri ugrožava i kolektivistički i individualistički obraz sagovornika. Dalje, odnosi moći u ovoj interakciji su nepromenljivi, dati su unapred, a pritom je asimetričnost tog odnosa sve vreme potencirana od strane E_1 upotrebom „golog” direktiva *Read the text* naglašenog još i disjunktivnim pitanjem *will you*; konačno, engleski jezik se koristi istovremeno i kao *lingua franca* i kao *metajezik* ispitnog diskursa, i istovremeno je i *ispitna materija*.

Izvorni govornici srpskog, međutim, ne osećaju nikakav problem: komunikacija teče relativno glatko — izraz *Read the text will you* ima svog korespondenta u smislu leksičkog i strukturnog inventara u srpskom jeziku i brzo se uspostavlja kao standardan i očekivan u *ad hoc* formiranoj govornoj zajednici na ispitu i tako postaje deo njene komunikacione norme. Prethodni konteksti oba učesnika u komunikaciji se poklapaju i oni lako uspostavljaju zajedničku osnovu; ovaj izraz ima status iskaza odgovarajućeg situaciji i nalazi se, u smislu učtivosti, u domenu očekivanog ponašanja, te tako proklizavanja po ZO nema. Međutim, za drugog ispitivača, Amerikanku koja sa ostalim učesnicima u ovom komunikativnom događaju ne deli prethodni, lični kontekst, već u čijem iskustvu direktiv sa disjunktivnim pitanjem ukazuje

na nestrpljenje i nezadovoljstvo govornika, ovaj iskaz nalazi se na negativnom polu gradijenta učtivosti; ona ga, dakle, interpretira kao čin koji teško ugrožava obraz drugog sagovornika.

4. ZAKLJUČAK

Zaključci koji se mogu izvesti iz primera interkulturalnih konverzacionih razmena opisanih i analiziranih u ovom radu su nedvosmisleni: u pokušaju da se otkriju *uzroci* pragmatičkih omašivanja i nesporazuma u navedenim situacijama, racionalističko-univerzalistički analitički modeli nisu se pokazali ni dovoljno dubokim ni širokim kako bi obuhvatili i objasnili sve slojeve u kompleksnom procesu interpretacije značenja u (problematičnim) interkulturalnim interakcijama. Međutim, uvođenjem sociokognitivnog pristupa koji u svoj model uključuje individualne faktore kao što su pažnja, egocentrizam ovaploćen u prominenaciji leksičkih izbora, a motivisan prethodnim (ličnim) kontekstima *oba* sagovornika prilikom aktivacije i uspostavljanja zajedničke osnove, u daleko većoj meri se osvetljavaju procesi koji se odvijaju tokom interakcije, i to na način koji je nelinearan i nealgoritamski.

Uspostavljanje zajedničke osnove u interkulturalnim konverzacionim razmenama odigrava se po istom principu kao i u onim intrakulturalnim — mada će ishod tog kolaborativnog napora sagovornika češće biti nedostatan i oličen u pragmatičkim proklizavanjima; međutim, kao što se vidi u primerima interkulturalne komunikacije koja se odvija u *lingua franca* modusu (primeri (5) i (6)), neretko će zajednička osnova koja se formira *ad hoc* postati deo „zajedničkog iskustva” koje dobija na (kolektivnoj) prominentnosti za članove date interkulturalne govorne zajednice, te će uslediti proces *normiranja* u potonjoj komunikaciji te i takve govorne zajednice u kojoj komunikacija nastavlja da se neometano odvija, bez obzira na njenu veću ili manju udaljenost od izvornog standarda. Osim toga, svi primeri opisani i analizirani u ovom radu jasno ukazuju na dinamičku prirodu zajedničke osnove, gde stepen uspešnosti ili neuspešnosti njenog konstruisanja neposredno zavisi od poklapanja ili nepoklapanja prethodnih, ličnih konteksta učesnika u komunikaciji, a tek onda, i u daleko manjoj meri, od poklapanja ili nepoklapanja ličnih konteksta i iskustava s realnim aktuelnim kontekstom. U tom smislu, razmišljajući iz ugla kontrastivne pragmatike, lični ili prethodni kontekst ukazuje se kao neka vrsta „jedinice kontrastiranja”. Konačno,

principi sociokognitivnog pristupa, kao i dinamični model značenja, pokazali su se kao moćan analitički i eksplanatorni model u svim opisanim situacijama interkulturalne konverzacione razmene u kojima smo tragali za uzrocima komunikacionog „proklizavanja”.

LITERATURA

- [1] Enfield, Nicholas J. Common ground as a resource for social affiliation. In Kecskes, Istvan & Jacob Mey, eds. *Intention, Common Ground and the Egocentric Speaker-Hearer*. — De Gruyter Mouton, 2008.
- [2] Brown, Gillian & Stephen Levinson. *Politeness. Some Universals in Language Usage*. — Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- [3] Giora, Rachel. Understanding figurative and literal language: The graded salience hypothesis. *Cognitive Linguistics* 7. 1997.
- [4] Grice, Paul, H. Logic and conversation. In *Speech Acts*. Peter Cole and Jerry L. Morgan, eds. 41–58. — New York: Academic Press, 1975.
- [5] Giora, Rachel. *On Our Mind: Salience, Context and Figurative Language*. — Oxford University Press, 2003.
- [6] Kecskes, Istvan & Fenghui Zhang. Activating, seeking and creating common ground. A Sociocognitive approach. *Pragmatics and cognition* 17: 2. 331–335. 2009.
- [7] Kecskes, Istvan. „Dueling contexts: A dynamic model of meaning”. *Journal of Pragmatics* 40. 2008.
- [8] Kecskes, Istvan. The paradox of communication: Socio-cognitive approach to pragmatics. *Pragmatics and Society* 1: 1. 50–73. 2010.
- [9] Kecskes, Istvan. *Intercultural pragmatics*. Oxford University Press. 2013.
- [10] Keysar, Boaz. Egocentric processes in communication and miscommunication. In Kecskes, Istvan & Jacob Mey, eds. *Intention, Common Ground and the Egocentric Speaker-Hearer*. — De Gruyter Mouton, 2008.
- [11] Kecskes, Istvan, Sanders, Robert E, Pomerantz, Anita. The basic interactional competence of language learners. *Journal of Pragmatics* 124. 88–105. 2018.

Ivana TRBOJEVIĆ-MILOŠEVIĆ

INTERCULTURAL PRAGMATICS: PROBLEMS OF COMMUNICATION IN THE INTERCULTURAL SPEECH ACTS

Summary

The paper analyzes a number of communicative events and conversations characterized by pragmatic ‘misfiring’ that brings about misunderstanding between the interlocutors coming from different linguistic and cultural backgrounds, which makes these interchanges interesting for intercultural pragmatic analysis. Adopting

the principles of the socio-cognitive approach, the paper attempts at identifying the causes of the communicational misfirings, misunderstandings or even breaks in communication occurring in intercultural conversational interchanges, that have escaped the analytical scope of the rationalist and universalist approaches of the Gricean and neo-Gricean models. The paper gives a short overview of the basic concepts of the sociocognitive treatment of pragmatic phenomena, particularly focusing on the selective and constutive roles of context in the process of co-constructing common ground as a result of the collaborative efforts of the interlocutors. Special attention will be given to the fact that unsuccessful co-construction of the common ground does not always result from systematic differences between the interlocutors' private contexts and the actual context, but rather from partial similarities of the interlocutors' private contexts triggering misfiring/misunderstanding. It is important to note that intercultural communication does not only refer to communication between the speakers of different mother tongues, but it also includes communication between members of different cultural groups irrespective of their mother tongues, as will be illustrated by some conversations described in the paper, in which the interactants communicate through a shared code that functions as a lingua franca. Common ground will also be viewed here in the light of the fact that it can be established ad hoc in intercultural conversations, thus enabling successful arrival at the speaker's meaning even when it is at a considerable remote from the native standard.

Key words: Common ground, dynamic model of meaning, egocentrism, intercultural pragmatics, private context, salience, sociocognitive approach